

KADINLIĞIN SU HÂLİ:

HES DİRENİŞİNDEKİ KARADENİZLİ KADIN TEMSİLLERİ ÜZERİNE BİR DENEME

Özlem Işıl, Özlem Aslan

“bu derenin uzuni
kıramadim buzuni
hesçilere ayırdım
sopanın en duzünü”¹

Bu yazı doktora ve yüksek lisans tezleri için yola çıkan iki kadın araştırmacının Karadeniz’de yürüttükleri “alan çalışmaları” sırasında kendi aralarında yaptıkları tartışmaların bir izdüşümü. Özlem Işıl ve Özlem Aslan bu yazıda yükselen HES direnişlerinin sembolleri hâline gelen Karadenizli kadınların kamusal alandaki temsillerini eleştirel bir bakış açısıyla inceliyorlar. Yazarlar alan çalışmalarındaki gözlemlerine ve görüşmelerine dayanarak bu temsillerin imkânları ve sınırları üzerine bir tartışma başlatmayı hedefliyorlar.

Bu yazı doktora ve yüksek lisans tezleri için yola çıkan iki kadının “alan çalışmaları” sırasında kendi aralarında yaptıkları tartışmaların bir izdüşümü. Birbirimizle ilk defa Loç Vadisi’nde düzenlenen bir ekoloji kampında karşılaştık. Şiddetli yağmur ve fırtına nedeniyle misafir edildiğimiz evde soba etrafında yaptığımız sohbetlerden bir sene sonra bu sefer Artvin’de yine bir ekoloji kampında bir araya geldik. Karadeniz’in farklı vadilerinde dolaşırken kesişen yollarımız bizi zaman zaman aynı köy mutfağında, bazen de aynı köy kahvesinde buluşturdu. Bu karşılaşmalar boyunca karşımıza çıkan etik ve pratik sorunlar üzerine yaptığımız fikir teatileri ve her ikimiz için de yeni olan entelektüel ve coğrafi mecralarda yaptığımız yolculuklarda paylaştığımız korku ve heyecan bize birlikte düşünebilme imkânı sağladı. Kırsalda kadın araştırmacı olmanın zorluklarından başlayıp vadilerdeki mücadele deneyimlerine uzanan tartışmalarımız boyunca yaklaşımlarımızdaki ortaklıklar bizi şaşırtırken ayrılıklar da yeni soruların kapılarını açıyordu. Her ikimizin de HES karşıtı mücadeleyle ilişkileniş biçimi “objektif” ve “mesafeli” araştırmacı kimliğinin bir eleştirisine dayanıyordu. Birimiz mücadeleyi toplumsal hareketler tartışmaları bağlamında okumaya çalışırken, diğeri HES meselesi üzerinden devlet-vatandaşlık ilişkilerine bakmaya çalışıyor, çıkış noktalarımız farklı olsa da mücadele ile ilişkilenme pratiğimiz ve “feminist merakımız” benzer sorulara yaklaşıtıyordu bizi.

Özellikle kadınlar ve onların mücadele deneyimleri her ikimizi de heyecanlandıran ortak noktaydı. Kadınların aktivizmleri bizi bu alana çeken önemli nedenlerden biriydi. “Dere bizim canımız / Veremeyuz Ellere” diye türkü söyleyen Senozlu kadınlardan derelerini korumak için nöbet tutan, kendi güvenlik zincirlerini oluşturan Fındıklılı kadınlara ve eylemlere sarı yazmaları ile katılan Loçlu kadınlara, Karadenizli kadınlar HES’le ilgili çalışmaları yalnızca bizim için değil birçok akademisyen, araştırmacı, gazeteci ve sanatçı için de çekici kılıyordu. Haber metinlerinden basın açıklamalarına, belgesellerden² şarkılara³ Karadenizli kadınlar geniş bir kültürel evrende temsil ediliyorlardı. Biz bu temsil etme biçimlerinin bir yandan Karadenizli kadınların HES’lerle ilgili derinlerini görünür kılarken bir yandan da kamusal alanda belli bir “Karadeniz Kadını” kimliği yarattığını düşünüyoruz. Bu yazıda Karadeniz’de alan araştırması yapan iki kadın olarak kendi içinde bir romantikleştirmeyi de barındıran bu kimliğin imkânları ve sınırları üzerine düşüncelerimizi paylaşmak istiyoruz.

Güllü’den Adalet’e “Karadeniz Kadını”

“Karadeniz kadınları kararlılıkları, o güçlü karakterleri ve neşeleri bir yana, doğanın tüm renklerini yüzlerine yansıtan bir güzelliğe sahip. Ama tersleri de ters. Kimi zaman ellerinde yumurtalarla, kimi zaman da sopalarla HES araştırması için köylerini ziyaret edenleri kovalayanların başında geliyorlar.” (Çağıl Kasapoğlu, “100 Kadın: Karadeniz’in Dereleri için Direnen Kadınları”)⁴

“Karadeniz kadınları doğası gibi zordur, inatçıdır, ve mücadelecidir. Çay tarlasında fındık bahçesinde ekini biçen kaldıran doğanın zor şartlarında bile yılmadan çalışan kadınlar güçlerini artık ekmeklerini kazandıkları doğayı korumak için harcıyor” (Hayati Akbaş, “Su ve Kadın Söyleşisi” İstanbul’da Yapıldı,)⁵

“Trabzon Solaklı Vadisi üzerinde yapılmak istenen HES’lere karşı direnen kadınlar geçit vermiyor. Bölgenin yağmalandığını ileri süren kadınlar, ilk kez karakolla, savcıyla tanıştı. Haklarında dava açıldı. Biber gazı yiyen, yerlerde sürüklenen ancak yaşamları olduğuna inandıklarını suları için ‘Ölsek de vermeyiz’ diyen Karadeniz’in cesur kadınları, HES mücadelelerini Vatan’a anlattı...” (Meltem Günay, “Karadeniz’in Amazon Kadınları!”)⁶

Direnışteki Karadenizli kadınların temsilleri genellikle bugüne kadar Karadenizli kadınlar üzerine üretilen stereotipleri de kapsayan bir “Karadenizli kadın” kimliği etrafında örülüyor. Toplumsal hafızada Karadenizli kadınların zor coğrafi koşullar karşısında kendi hayatını idame

ettirebilen, hem kadın hem de erkek işlerini gören, yeri gelince silahını atan, deli dolu, güçlü kuvvetli, "vurdu mu deviren" kadınlar olarak resmedildiğini biliyoruz. "Güllü Geliyor Güllü" filminde Ediz Hun'un peşinden tabancasıyla "vuracağım seni!!!" diye koşturan Türkan Şoray'dan "Sevdaluk" dizisinde Ali İhsan'ın peşinden tüfekle koşturan Adalet'e, Karadenizli kadınlar popüler kültürde hep dikbaşı, mert, asi, cesaretli, çalışkan, inatçı, neşeli ve cefakâr olarak betimlendi. Yükselen HES karşıtı hareket ile dizilerden filmlerden bildiğimiz "Karadeniz kadını" bu kez direnişin lokomotifini olarak karşımıza çıkıyor.

Karadenizli kadınlara dair üretilen bu imajın özcü bir genellemeye dayandığı aşikâr olsa da şimdiye kadar HES karşıtı mücadele için oldukça işlevsel olduğu da bir gerçek. Bu anlamda bu imajın tam da Gayatri Spivak'ın "stratejik özcülük" olarak tanımladığı pratiğe denk düştüğü söylenebilir. Spivak'a göre stratejik özcülük ezilen ve ötekileştirilen toplumsal gruplar için bir kolektiflik hissi yaratır ve onları kendilerini ezen sistemlere karşı bir araya getirir⁷. Benzer bir biçimde HES karşıtı hareket içinde de yazmalarıyla, türkülerıyla, değnekleriyle kadınlar hem kamusal alanda hareket için ilgi ve empati örgütüyor hem de hareketin kendi içindeki birlikteliğini ve dinamizmini mümkün kılıyor. Fakat bu imajın yarattığı imkânların yanı sıra, sınırlarının da sorgulanması bir o kadar önemli. Çünkü bu delidolu, güçlü Karadeniz kadınının hikâyesine dikkatlice bakmadan onu bir resim olarak başucumuza koymak hem sorunlu hem de adil değil.

Bu imajı kuran betimlemeler, kırsaldaki "kadını" özlenen geleneksel değerlerin (fedakârlık, cesaret, saflık, emektarlık) vücut bulduğu özneler olarak ortaya koyarken, modern ve geleneksel olarak kategorize edilen yerler ve insanlar arasındaki iktidar ilişkilerini görünmez kılar. Romantize edilen "köylü direnişçi kadın imajı"nın tehlikelerinden birinin, yereldeki kadınları otantikleştirirken onlarla kentli özne arasındaki mekânsal ve zamansal mesafeyi artırması olduğu söylenebilir. Bu mesafenin kırsaldaki kadını "geçmişten gelen bir esinti" kadar etkisiz, "orada bir köy var uzakta şarkısı" kadar yabancı kılması her zaman ihtimal dahilinde. Bu tür bir mesafenin sorgulanmaması, köy ile kent arasındaki kopukluğu derinleştirir, mesela Sarıkeçililerin verdiği yaşam mücadelesinin sözcülerinden ve sembollerinden biri hâline gelen Pervin Çoban'ın "şehirde yaşayarak, binlerce canlının hakkını yok ederek doğa korunmaz" açıklamasına dair düşünülmesini engeller.⁸ Kırsaldaki kadınları orada, uzakta, bizden (kentten) çok başka (daha masum, daha güçlü, daha direngen) resmetmek yerine, kır-kent karşıtlığının kendisini sorgulayıp, kentteki kır ve kırdaki kenti birlikte düşünmek kentli özneler olarak bize yaşam pratiklerimizi sorgulamak için yeni araçlar sunacak ve kırsaldaki "kadını" betimlemelerinin yanına ve karşısına ne koyduğumuzu bir kere daha düşünmemizi sağlayacaktır.

Karadenizli “Güçlü” Kadınlar

“Kahraman Karadeniz Kadını” imajını perçinleyen görüntülerden biri de HES’lere karşı direnen kadınların vadilerdeki güvenlik güçleri ile birebir karşılaşma anlarında en önde olmalarıydı. Karadeniz’de direnen kadınların güçlü duruşuna yapılan vurgu burada kadınlarla devlet arasında gerçekleşen taktiksel mücadeleye ve cinsiyet ayrımlarına dayanan vatandaşlık kurgularına dair çok az şey söylerken, kadınların güçlü olamadığı durumları sorgulamayı da zorlaştırıyor. Loç Vadisi’nde görüştüğümüz bir kadına vadiye bir önceki gün yaşanan olay hakkında “jandarma ile karşılaşmaktan korkmuyor musun, dün en öndeydin” diye sorduğumuzda kadının verdiği cevap, egemen kadınlık ve erkeklik rollerinin iktidara karşı nasıl kullanılabileceğine dair çok önemli şeyler söylüyordu:

“Bize jandarma kolay kolay bir şey yapmaz, kadınız ya ama erkeklere öyle mi? Bizim yaptıklarımızı onlar yapsalar hepsi nezaretteydi. Onları koruyoruz işte (gülüyor), hem jandarma bize bir şey yapmaya kalksa, kendileri haksız duruma düşer, adamlar bırakır mı bizi onların ellerine!” (Loç Vadisi, 57 yaşında, ev kadını)

Bu “siper olma” durumu kadınların devlete karşı verdikleri taktiksel bir mücadeleye dayanıyordu. Buna göre devlet kadınlara dokunmaktan çekinirdi. Bu çekinme ihtimalinin iki kaynağı vardı: Birincisi, kadınlara hele de uluorta el kaldırılması ayıplanırdı (zira kadınlar güçsüz ve kırılğandı, zaten kolayca alt edebileceği insanlara şiddet uygulamak devletin erkekliğine sığmazdı) ve bunu yapan, toplumun desteğini kaybederdi. İkincisi, zaten devlet kadınları ciddiye alıp da (siyasi birer özne olarak kabul edip de) şiddet uygulamaz, tutuklamaz, hapsedmezdi. Kadınların devletin gözündeki kırılğanlıklarını devlete karşı bir direniş taktiği olarak kullanmalarının eylemcileri aşırı şiddetten korumak anlamında işe yaradığı oldu ama her zaman değil. Ama bu taktiğin tutmadığı durumlar da yine kamusal alanda hareketin meşruiyetinin artmasına vesile oldu. Zira Gerze’de, Tortum’da, Solaklı’da “suyumuzu vermeyiz” diye çıkan, ellerinde sopalarla jandarmanın üstüne yürüyen, yerlerde sürüklenerek dayak yiyen kadınların gördükleri şiddet bölgede yürütülen HES mücadelesini de manşetlere taşıdı. Solaklı ile ilgili haberlerden birinde güvenlik güçlerinden şiddet gören bir kadın durumun kabul edilemezliğini işte böyle anlatıyordu:

“Sorayrum sana, sen bir askersun, bir komutansun, bir polissun... Hangi kanunda gördün gaduna vurur erkek? Gaduna bir fiske vuramazsun. Cezalisun. Benim başumu yardımuz. Şimdi İstanbul’a kada mahkemeye gideceğüm!!! ”⁹

Karadeniz'deki kadınların güçlülüğüne ve direngenliğine yapılan vurgu devlet ile kadınlar arasında dönen bu tür müzakereleri sorgulamanın önünü tıkarken, Karadeniz kırsalında yaşayan insanların birçok ekonomik güvencesizlikle yüz yüze deneyimledikleri kırılganlıkları da görünmez kılabilir. Karadenizli kadınların kendiliğinden bir doğa savunucusu olarak resmedilmesi, doğayı ne zaman savun(a)madığı sorusunu sormayı engelleyebilir. Çalışmalarımız sırasında bu tür toplumsal cinsiyet ayrımlarına dayalı varsayımların gerçeğin karmaşıklığı içerisinde çoğu kez boşa çıktığını gördük. Çünkü, Karadeniz'de direnen kadınlar kadar direnmeyen kadınlar da var ve bu kadınların diren(e)meme hikâyeleri de kırsal dönüşümü anlamak için bir o kadar önemli. Terk edilmiş köylerin kalan birkaç hanesinde yaşamını sürdürmeye çalışıp tarım ve/veya hayvancılıkla geçinen aileler içerisindeki köylü kadınlar, evdeki gençlerden birinin sigortalı bir işte çalışmasını, hayatlarındaki belirsizlikten ve güvencesizlikten kurtulmanın bir yolu olarak görebiliyor ve bu durum birçok vadede şirketler karşısında insanları daha az sorgulayıcı kılabilir. Bu nedenle halihazırda süregiden projelerin neden kabul edilmediği sorusu kadar neden kabul edildiği sorusu da yaşadığımız güvencesizlik ortamının kırsaldaki yansımalarına dair düşünmek için oldukça kritik.

Doğaya Dair Bilgi, Hukuka Dair Bilgi ve Toplumsal Cinsiyet

Köylerde insanlarla sohbet edebilmenin yolunun köy kahvelerinden ya da muhtarlardan (genellikle erkek olan) geçtiğini kendi araştırmalarımızı yaparken deneyimledik. Bir danışma masası işlevi gören köy kahveleri ve muhtarlıklardan geçip köyün merkezine doğru gittikçe kadınlarla görüşme ihtimalimiz de artıyordu. Aslında, köyün bu toplumsal cinsiyetlendirilmiş peyzajı erkeklerin ve kadınların HES karşıtı hareket içinde aldıkları konumlar açısından da oldukça anlamlı. Zira, köylerin çeperlerinden (erkeklerden) merkezlerine, haneye (kadınlara) doğru gittikçe HES'le ilgili hikâyeler, anlatım biçimleri ve öncelikler farklılaşıyor, kadınlar ve erkekler arasında dolaşımda olan bilginin niteliği değişiyordu. Teknik bilgi, hukuksal süreç, Türkiye'deki ekoloji hareketlerine dair bilgilere çoğunlukla erkekler üzerinden ulaşabiliyorken, kültürel kodlar, yaşam felsefesi için kadınların sözüne çıkan bir yol vardı. Bu işbölümü "kahraman Karadeniz kadını" imajının dayandırıldığı doğa-kadın ilişkisini de destekler nitelikteydi. Fakat, kadınların doğayla kurduğu ilişki gerçekten erkeklerinkinden bu kadar farklı mıydı? Kadınlar gerçekten teknik ve hukuksal süreçlerden bu kadar bihaber miydiler? Sonradan kendi aramızda konuşurken kadınların doğayla erkeklerden farklı bir ilişkisi olduğu iddiasının aslında çok bağlamsal olduğunu gördük. Evet, ilk bakışta yukarıdaki gibi bir işbölümünden bahsedilebilirdi, fakat mekândaki insanların, özellikle de kadınların ne tür bilgilere ve

deneyimlere sahip olduklarını görmek için bu yerlerden öyle bir geçmekten fazlası gerekiyordu. Birlikte ve ayrı ayrı dolaştığımız vadiler üzerine konuşurken anladık ki öyle bir geçmekten öte zaman geçirdiğimiz vadilerde bu ayrımlar o kadar da keskin değil. Macahel’de arıcılıkla uğraşan Aslı’nın köydeki kadınların HES’lerle ilgili hukuki süreçlerden haberdar olup olmadığını anlatırken söyledikleri belki buna en güzel örnek:

“Kadınlar neyi bilmiyor ki? Konuşmak istemiyorlar. Bir kadını erkek bastırabilir mi? Kadın çok şey biliyordur da susuyordur canı istemediği için. Kadınları bilirsin çok güçlüdür hisleri falan. Yoksa bir erkekten korktuğu için konuşmayayım, aman çekileyim gibi değil. Yok öyle bir şey.”

Aslı’ya göre kadınlar doğayı da hukuku da biliyorlar ama tercih etmedikleri için konuşmuyorlardı. Daha sonra yaptığımız birçok görüşme de Aslı’nın dediklerini doğruluyordu. Güven ilişkisi kurulduktan, çay sohbetlerinin bir parçası olabildikten sonra kadınlarla kırsal kalkınma projelerinden HES’le ilgili mahkeme süreçlerine, acele kamulaştırmadan mera yasasına kadar bir sürü sürecin köydeki yansımalarını konuşabildiğimizi gördük. Kadınların devletle ve bürokrasiyle karşılaşma anları erkeklere göre o kadar azdı ki, karşılıklı muhatapsızlık kadınlar için bir sorun teşkil etmeyebiliyor, bu bürokratik alana müdahil olmak istemeyebiliyorlardı ya da kendilerini -var olan toplumsal cinsiyet rollerinin etrafında şekillenen iktidar ilişkileri sonucu- erkeğe rağmen bu alanın öznesi olarak görmeyebiliyorlardı.

Kadınların doğayla ilgili daha fazla bilgileri olduğu savının da çok doğru olmadığını yine görüşmelerimiz sırasında gördük. Bu çoğunlukla erkeklerin ve kadınların ne tür üretim faaliyetleri içinde olduğuyla ilgiliydi. Eğer hanedeki erkek şehirde çalışıyorsa ya da tarım ve hayvancılıktan başka bir işle uğraşıyorsa belki bu doğru olabilirdi ama hanedekilerin hepsinin tarım ve hayvancılıkla uğraştığı durumlarda erkeklerin de kadınların da sayesinde yaşamlarını idame ettirdikleri doğayla ilişkileri kadim bir bilgiye dayanıyordu.

Tüm bunları anlatırken amacımız teknik ve hukuki bilgiyi yaşam alanına dair bilgiden üstün tutmak değil. Aksine, bu bilgilerin kimlerde olduğuna dair yapılan özcü varsayımları tartışmaya açmak. Başka bir deyişle, varsayılan toplumsal cinsiyet rollerinin ve işbölümlerinin aslında o kadar da keskin olmadığını göstermek, bunu gösterirken de kadınların HES karşıtı hareketlerin temsillerinde kültürel alanla sınırlandırılmamaları gerektiğini vurgulamak.¹⁰ Erkekleri mücadelenin hukuksal ve teknik alanlarına, kadınları ise kültür-doğa alanına hapseden bir ikilikten ziyade, tüm bu ilişkilerin bağlamsallığının altını çizmek.

HES'in Kadın Tarafı

“Kahraman Karadeniz Kadını” imajının gönderme yaptığı özcü bir yerden değil belki ama, HES probleminin kadınlar için erkeklerden farklı birçok sonucu barındırdığı söylenebilir. Kırsal bölgelerde yaşlı kadınların inşaat alanlarında ortaya çıkmaları bir tesadüf değil, çünkü özellikle eğitim ve iş kaynaklı göç nedeniyle kırsal alanlar giderek yaşlanıyor ve buralardaki kadınlaşıyor. Bu durum kadınları, kente göç edenlerin kırla bağını sağlayan önemli figürler hâline getiriyor. Yılda bir defa da olsa kendi topraklarında aile meclisini toplamak hem akrabalık bağlarını güçlendirmesi hem de altsınıf ailelere masrafsız bir dinlenme fırsatı yaratması açısından kentte yaşayanlar için hâlâ kır vazgeçilmez kılıyor. Loç Vadisi'nde görüşme yaptığımız Elif bu durumu şöyle anlatıyor:

“Bak görüyor musun şuradaki evi, o benim babamın evi. O evden bu eve gelin geldim, o zaman inek çok, ekin çok. Rahmetli babam her sabah inekler sağıldıktan sonra oracıkta içirirdi bize sütü. Şimdi o bahçeden boru geçecek diyorlar. Torunlarım var benim, kime neyi vereyim? Her yaz gelirler, bu derenin kenarında eğlenirler, bizim öyle onlar gibi otellere gidip tatil yapacak paramız yok... Her sene yaparım bağımı, taze taze toplar yeriz. Konserveler yaparım, sebzeler kuruturum, bir geldiler mi kaç boğaz olur evde...”

Burada mekânla kurulan duygusal bağın yanında başka bir gerçekliği atlamamak gerekiyor: ekonomik sermaye. Özellikle kırdan kalan kadın nüfusunun önemli bir kısmı hâlâ geleneksel üretim biçimleri ile hane içi tüketime (kentteki aile bireylerine ve kendi tüketimleri için gıda üretimi gibi) kaynak sağlıyor. Dolayısıyla yaşadıkları mekânın ellerinden alınması ya da kendi tasavvurları dışında kullanılması, hane içi ekonomik üretimi de ortadan kaldıracığından, kadınlar için su da toprak da vazgeçilmez birer varlık olarak görülüyor.

Ayrıca bu öyle bir ekonomik sermaye ki, kentte çalışan aile bireylerinin doğal ve sağlıklı yiyeceklerle beslenmesinin ve “aile bütçesine katkının” yanında başka işlevler de görüyor. Bir yandan yaşlıları çocuklarının iradesine teslim etmiyor (yılın tamamı şehirde yaşamak zorunda olmamak, üretimde bulunuyor olmanın hissettirdiği mutluluk vb.), bir yandan da kadınlara (bahçelerinden ürettikleri meyve sebzenin yarattığı geçimle) az ya da çok kendi gelirlerini yaratma imkânı sağlıyor. Böylece kadınların deyimleriyle “adamın, çocuğun eline bakmamış” oluyorlar. Bu anlamda yaşlılar ve kadınlar, gençlere ve erkeklere karşı kendi mücadelelerini veriyorlar doğayla birlikte.

Köy ortamının kadınlara sağladığı diğer bir şey ise özgürlük. Çalışmalarımızda görüşme yaptığımız orta yaş ve üstü kadınların birçoğu genel kanının aksine özgürlüğü kentte değil kırdada bulduklarını söylüyorlardı. Dere kenarında hesapsız kitapsız uyku çekmekten çat kapı komşuya gitmeye kadar kent yaşamının içermediği ilişkileri köyde rahatlıkla yaşayabilmekten, yaşlılara ve hastalara kolektif bakmanın üzerlerindeki yükü nasıl azalttığından bahsediyorlardı. Aralarından bir süre kentte yaşamış olanlar, o apartmanların içinde nasıl depresyona girdiklerini, gökyüzüne hasret kaldıklarını, nasıl bütün hastalıklarının nüksettiğini ifade ederken "bir gün geri dönmek" fikriyle kent yaşamına dayandıklarını anlatıyorlardı.

Buradan Nereye?

HES karşıtı hareketle birlikte gündeme gelen Karadenizli kadın kimliğinin imkânlarını ve sınırlarını tartışmaya açtığımız bu yazıda alan çalışmalarımızdan çıkardığımız gözlemlerimizi paylaşmaya çalıştık. Karadeniz’de ve Türkiye’nin diğer bölgelerindeki HES karşıtı direnişlerde yer alan kadınlar, kırsaldaki kadınlara dair birçok ezberi bozdu. Karadenizli kadınların görünürlükleri hem kırsaldaki kadınlarla ilgili belli önyargıları hem de kalkınma, büyüme, egemenlik gibi meseleleri yeniden düşünmeye çağırdı. Çoğunlukla “mağdur, ezilmiş” olarak resmedilen kırsaldaki kadınlar HES karşıtı direnişlerle birlikte kendilerini mağduriyet üzerinden tanımlamadıklarını, emekleri ve yaşam alanları söz konusu olduğunda devlete (erklerin en cabbarına) bile kafa tutabildiklerini gösterdiler bir anlamda. Fakat yine de kırsaldaki kadınların direnişini bir kahramanlık anlatısından öteye taşıyıp kapsamlı bir şekilde tartıştıkça, direnen ve diren(e)meyen, bilen özne-otantik nesne, kentli-köylü, genç-yaşlı gibi kategorik ayrımların yarattığı örtük ya da açık hiyerarşileri sorgulayabildikçe ve dayanışma ağlarımızı bu hiyerarşileri bozarak büyüttükçe mücadele alanlarının daha kapsayıcı ve demokratik alanlara dönüşebileceğine inanıyoruz.

¹ Bu dörtlük öncelikle HES karşıtı bir gösteride yaşlı bir kadın tarafından kullanılmış, daha sonra birçok eylemde kullanılarak HES karşıtı mücadelenin en bilinen dizeleri hâline gelmiştir.

² Vatandaş Mustafa (Remzi Kazmaz), Bir Avuç Cesur İnsan (Rüya Arzu Köksal), Akıntıya Karşı (Umut Kocagöz, Özlem Işıl, Volkan Işıl, Ezgi Akyol), İşte Böyle (Osman Şişman ve Özlem Sarıyıldız) ve Anadolu’nun İsyanı (Doğa Derneği).

³ Lafun Aykırısı (Aysenur Kolivar), Diren Karadeniz (Apolas Lermi), Ses Ver (Marsis).

⁴ Çağıl Kasapoğlu, “100 Kadın: Karadeniz’in Dereleri için Direnen Kadınları,” BBC Türkçe, 25 Ekim 2013. Bkz http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/10/131025_findikli_kadınlar_kasapoglu.shtml

⁵ Hayati Akbaş, "Su ve Kadın Söyleşisi" İstanbul'da Yapıldı," 10 Ocak 2011, Bkz. <http://www.hopam.com/icerikdetay.php?iid=9510>

⁶ Meltem Günay, "Karadeniz'in amazon kadınları!" Vatan, 22 Temmuz 2012, Bkz. <http://haber.gazetevatan.com/karadenizin-amazon-kadinlari/466877/1/gundem>.

⁷ Dourish, Paul. 2008. "Point of Persuasion: Strategic Essentialism and Environmental Sustainability", *Pervasive 2008 Workshop on Pervasive Technology and Environmental Sustainability*, Sydney, Australia. Google Scholar BibTex XML.

⁸ Sarıkeçililer Anadolu'nun son göçerleri olarak biliniyorlar. Mersin ve Konya'da konaklayan Sarıkeçililer hayvancılıkla geçiniyorlar. Son çıkan orman kanunları ile birlikte hayvanlarını beslemekte güçlük çeken Sarıkeçililer yüksek cezalarla karşı karşıya geldiler. Tüm bu zorluklar karşısında Sarıkeçililer Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği etrafında örgütlenerek göçer yaşamın devamı için mücadele ediyorlar. Pervin Çoban için bkz. <http://blog.milliyet.com.tr/bir-yoruk-anasi-bir-coban--pervin-coban-savran/Blog/?BlogNo=99534>, 20 Mart 2008.

⁹ "Siz Şirketin Sözcülüğünü Yapamazsınız", Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=ySdAKF8Sd2g> 5 Kasım 2011.

¹⁰ Bu durumun bütün toplumsal alanlarda olduğunu yine de belirtme ihtiyacı hissettik. Kentli ya da kırsal mücadele olsun erkeklığın kendisi her daim karşımızda bir mücadele alanı olarak durmaktadır. Erkeklığın, verili olandan kendi arzusuyla vazgeçmesinin mümkün olmadığını düşündüğümüzden her mücadele alanına dair var olan bu durumu "mücadele içinde mücadele" olarak değerlendiriyoruz.